

סוגיית הפתיחה למסכת קידושין

הסוגיה בתחילת מסכת קידושין חריגה בכך שהיא עוסקת באריכות רבה בשאלות לשוניות גרידא על המשנה. (בדרך כלל התלמוד לא מאריך כל כך בדיונים לשוניים, כגון מדוע בחר התנא לשון זכר או נקיבה, או מילה זו במקום מילה אחרת). הסוגיה מתייחסת לארבע המלים הראשונות במסכת: "האשה נקנית בשלש דרכים", ומדייקת בכל מילה: למה השתמש התנא דווקא בה?¹ הגמרא מעלה ארבע שאלות:

- א. למה אמר התנא "האשה נקנית" ולא האשה מתקדשת?
- ב. למה אמר התנא "האשה נקנית" ולא האיש קונה?
- ג. למה אמר התנא "בשלש דרכים" ולא בשלושה דרכים?
- ד. למה אמר התנא "בשלש דרכים" ולא בשלושה דברים?

בעצם כל השאלות הללו אינן קשות כל כך. תוס' בתחילת המסכת שואל גם כן שתי שאלות לשוניות: למה לפעמים התנא משתמש בה"א הידיעה ולפעמים לא? ולמה לפעמים מקדים התנא את המניין לדברים הנמנים, ולפעמים להיפך? תוס' מציע תשובות אפשריות, אבל מסיים תוס' שאולי אין בכך צורך, אלא התנא נוקט את הלשון הנוח לו. גם לגבי השאלות ששאלת הסוגיה ניתן לענות: התנא של משנתנו בחר לשון קנין, ותנא אחר בחר לשון קידושין, וכן בשאר השאלות שבסוגיה. למרות זאת סוגייתנו משתדלת למצוא משמעות בכל לשון ולשון, ולהראות שהיא לא נאמרה באופן מקרי.²

בכל הסוגיה אין שם של אמורא. (בדרך כלל הדיון של סתמא דגמרא נסוב על מימרה או מחלוקת של אמוראים המוזכרים בשם). הגאונים והראשונים מעידים שהסוגיה שלפנינו לא חוברת על ידי האמוראים, אלא על ידי רבן סבוראי שאחריהם. אצטט שני מקורות שמעידים זאת (ישנם מקורות נוספים):

א. איגרת רב שרירא גאון:

עט. ובתר הכי אע"ג דודאי הוראה לא הות, הוו סבוראי דמפרשי פירושי דמקרי להוראה, ואקרי אנהו רבנן סבוראי. וכל מאי דהוה תלי וקאי פרשוה, כגון רב רחומי ורבה ורב יוסף ורב אחאי מבי חתים, דאמרינן בהמביא גט ממדינת הים (גיטין ז, א) וצקלג וכו'. ובי חתים היא עיר בסביבי נהרדעא. ורב רבאי מרוב, דמפרש במסכת סנהדרין (מג, א) דאמ' ר' היוצא ליהרג משקין אותו קורט של לבונה כדי שתטרף דעתו עליו משום שנאמר "תנו שכר לאובד ויין למרי נפש", ותנא נשים יקרות שבירושלים היו מתנדבות אותן משלהן. ובעינן ואם אינן מתנדבות משלהן משל מ', אמר רב רבאי זמן רוב: מסתברא משל צבור, משום שנאמר תנו. וגם רוב עירו של רב רבאי היתה בסביב ישיבות נהרדעא היא. ואמרי רבנן דרב רבאי גאון הוה ואוריך שניה טובא.

¹ אבל לא לפי סדר המלים במשנה, אלא קודם דנו במילה "נקנית" ואחר כך במלה "אשה", וכבר עמדו על כך הרמב"ן והרשב"א.

² בשו"ת זכר יצחק (ח"ב סימן מח, וכן בשערי הגר"ר מפוניבז' סימן א') הקשה על כל קושיות הגמ' דמקפיד בלישנא דמתניתין, הלא גם תוס' מקשה אמאי תני בה"א, ותיירצו דהתנא לא קפיד אלישנא וכו'. הוא מתרץ על ידי פרשנות שבכל שאלות הגמ' העניין אינו רק לשוני, אלא יש הבדל בהבנה בין שתי הלשונות, עיי"ש. בפשטות נראה לתרץ באופן שונה, שלגבי הבדל קטן של הי"א הידיעה (האשה או אשה) וכן הקדמת המספר או הפעולות כתבו תוס' שאין קפידא, אבל לגבי ניסוח אחר של הדין מקשה הגמרא מדוע נכתב באופן זה, אף על פי שאין הבדל בהבנה. ופשוט. (למרות האמורא כאן נראה שהשאלות מלאכותיות, וניתן היה לתרץ באופן דומה לתוס', וכפי שאכתוב בהמשך המאמר).

וכמה סברי אקבעו בגמ' דאנון מרבנן בתראי, כגון רב עינא ורב סימונא. ונקטינן מן הראשונים דגמרא דהאשה נקנית בג' דרכים דתנינן ברישא "מנא הני מילי" וכו' עד "בכסף מנא לך" [=דף ג, ב], כלהו אינך פרוקי וקושיי דמתרצי בגמ', רבנן בתראי סבוראי תרצינהו וקבעינהו.

ב. חידושי הרמב"ן מסכת קידושין דף ג עמוד א :

אלא כל היכא דאיכא פלוגתא וכו' - ... מצינו בתשובת הגאונים ז"ל דכל הך הוייא דהך סוגיא עד הכא דבתר הוראה היא, ומר רב הונא גאון מסורא איהו תני לה, ואיהו הוא דאסר כנתא, ובימוהי תקינו תקנתא דמורדת דנהיגו בה הגאונים ז"ל. ואפ"ה טרחנא לעיל לפרושה ולמפרך ותרוצי בה, דגמרא דרבנן סבוראי דוקא היא.

(יש הבדל בין העדויות. לדברי רב שרירא גאון הסוגיה הסבוראית נמשכת עד דף ג עמוד ב, ולדברי הרמב"ן כנראה רק עד דף ג,א "מניינא דרישא למעוטי מאי"). ישנה סוגיה נוספת הנמצאת בתחילת מסכת – בבא מציעא – שגם עליה מעידים הראשונים שהיא תוספת של רבנן סבוראי.

התופעה של דקדוק רב בלשון המשנה דוקא בתחילת מסכת נמצא גם בהרבה סוגיות אחרות הנמצאות בתחילת מסכתות. (גם בתחילת פרקים שהם תחילה של נושא חדש מצאנו תופעה זו). מסתבר שדרכם של רבנן סבוראי להוסיף סוגיות בתחילת מסכת, כדי להגדיל תורה ולהאדיר, ולהראות עד כמה אפשר לדייק ולהעמיק בלשון המשנה.

לכאורה הסוגיה עוסקת בשאלות לשוניות בלבד, אבל התבוננות בסוגיה מעלה הרבה רעיונות ותובנות, שקשורים למהות הקידושין ולמהותם של זכר ונקבה.

רעיונות הקשורים למהות הקידושין:

- הקניין של האשה משווה לקניית שדה המכפלה על ידי אברהם – שהוא אמנם קניין משפטי רגיל של שדה, אבל יש לו משמעות נשגבה ונצחית: קניית מערת המכפלה שבה ייקברו אבות האומה.
- היחס בין האיש לאשה קרוי בלשון התורה 'קנין', ובלשון החכמים 'קידושין'. המילה קידושין בלשון חז"ל משמעה שהבעל אסר את האשה על כל העולם כמו הקדש. (השוואה בין קידושין ובין הקדשת חפץ לגבוה).
- כסף ושטר הם צורך ביאה (הקניין נועד ליחסי האישות).
- האשה היא החפץ הנקנה, אבל היא נקנית רק מדעתה והסכמתה.
- הקשר בין האיש לאשה יכול להינתק על ידי הגירושין שבהם הבעל מקנה, או על ידי מיתת הבעל, שבה "מן השמים" מקנים לאשה את עצמה.

רעיונות הקשורים למאפייני זכר ונקבה:

- דרך היא לשון זכר וגם לשון נקבה, ולפי ההקשר בוחרים: התורה היא נקבה, ואילו המלחמה קשורה לזכר.³
- איש אינו מטמא באונס, ואשה כן מטמאה.
- ביאה נקראת בנביא "דרך גבר בעלמה", וגם הכסף והשטר קשורים לדרך זו ונועדו עבורה.
- דרכו של איש לחזר אחר האשה, משום שהאיש איבד חלק מעצמותו, ובנישואים הוא מחזיר לעצמו את אבדתו.

³ אני מוסיף: כאשר הזכרים נפגשים עם התורה נוצרת 'מלחמתה של תורה'...

קשה להניח שרעיונות אלו נקבצו לסוגייתנו במקרה. נראה שאין מגמת סוגייתנו רק להגדיל תורה ולהאדירה על ידי דקדוק לשון המשנה, אלא גם לפתוח (מבלי משים) את המחשבות והלבבות לשאלות ערכיות/רוחניות במהות הקידושין.

כמדומני שישנן סוגיות נוספות בפתחת מסכתות (יתכן שגם הן מאוחרות, ונערכו על ידי רבנן סבוראי), וגם בהן ישנה תופעה דומה - באמצעות דיון שנראה טכני ודקדקני עורכי התלמוד מכניסים בהבלעה מושגים אגדיים הקשורים למסכת. (למשל: ב"ב לגבי היזק ראייה, ועין הרע, וישנן עוד דוגמאות ואין כאן המקום להאריך בהן).